

AZƏRBAYCAN ELM FONDU

**Azərbaycan Elm Fondunun
“Qarabağ Azərbaycandır!” məqsədli qrant
müsabiqəsinin (AEF-MQM-QA-1-2021-4(41) qalibi
olmuş layihənin yerinə yetirilməsi üzrə aralıq
(rüblük olaraq 7-ci mərhələ)**

ELMİ-TEXNİKİ HESABAT

Layihənin adı: **Qarabağda "ağıllı şəhərlər": baxışdan reallığa**

Layihə rəhbərinin soyadı, adı və atasının adı: **Vəliyev Anar Məhəmməd oğlu**

Layihənin nömrəsi: **AEF-MQM-QA-1-2021-4(41)-8/08/5-M-08**

Müqavilənin imzalanma tarixi: **23 noyabr 2022-ci il**

Qrant layihəsinin yerinə yetirilmə müddəti: **24 ay**

Layihənin icra müddəti (başlama və bitmə tarixi): **01 dekabr 2022-ci il - 01 dekabr 2024-cü il**

Layihənin VII mərhələ üzrə (rüb) məbləği:

Hesabatda aşağıdakı məsələlər işıqlandırılmalıdır:

1 Layihənin həyata keçirilməsi üzrə cari rübdə yerinə yetirilmiş **elmi işlər**

(burada doldurmalı)

Bu mərhələdə bir neçə Smart City modelləri araşdırılmış və onların Qarabağa tətbiqi barədə geniş təhlillər aparılmışdır.

Son illərdə bir çox inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr diqqətlərini yeni cəlbedici və cəlbedici “Ağıllı Şəhər” və “Ağıllı Kənd” termininə yönəldiblər (Albino, et.al. 2015). Akademik və populyar ədəbiyyatda bu anlayışlar şəhər və kənd problemlərinin universal həlli kimi təqdim olunurdu. Finlandiya və Danimarkadan tutmuş Hindistan və Sinqapura qədər siyasətçilər bu konsepsiyayı müxtəlif dərəcədə müvəffəqiyyətlə həyata keçirməyə tələsdilər. Buna baxmayaraq, fərqli anlayış, yanlış konseptuallaşdırma və tətbiq müxtəlif nəticələrə gətirib çıxardı. Beləliklə, ədəbiyyatda Danimarkanın Orhus və Kopenhagen şəhərlərinin, Finlandiyanın Smart Helsinki və Sinqapurun Smart Nation və digərlərinin uğurları haqqında çox danışılır. Bununla belə, Lavasa (Hindistan), Ordos (Çin) və Santander (İspaniya) nümunələri, şəhərlərin böyük bir plana malik olduğu, lakin vətəndaşların ehtiyac duyduğu orqanik inkişaf edə bilmədiyi digər hallardır.

Beləliklə, ilk sual yaranır ki, bu gün Ağıllı Şəhərlər nəyə lazımdır? Azərbaycan Ağıllı Şəhər/Kənd yanaşmasından istifadə etməyə çalışan ölkələr siyahısından istisna deyil. Qarabağda qələbə və torpaqların azad edilməsi Azərbaycanın qarşısında yeni vəzifə qoydu. Kütləvi yenidənqurma və əhalinin köçürülməsi Ağıllı Şəhər/Kənd konsepsiyası vasitəsilə görüldü. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci ilin yanvarında “Ermənistanın işğalından bu yaxınlarda azad edilmiş yaşayış məntəqələrinin “ağıllı şəhər/kənd” konsepsiyası

asında bərpa ediləcəyini” bəyan edib (Xəzər Xəbərləri, 2021). Bundan başqa, prezident “Ağıllı şəhər” və “Ağıllı kənd” konsepsiyasının hazırlanması ilə bağlı sərəncam imzalayıb, müxtəlif nazirlikləri təmsil edən işçi qrupu yaradılıb (yeni orada). Qarabağda isə belə başa düşülür ki, “Smart” konsepsiyası əhalinin geri qaytarılması, ərazilərin davamlı inkişafı və regionun dirçəldilməsi üçün istifadə olunacaq, ona görə də Azərbaycanın formalaşmış şəhərlərində vəziyyət fərqlidir. Azərbaycan şəhərlərinin, xüsusən də Bakının həll edilməli olan bir sıra artan problemləri var.

Hər bir şəhər müxtəlif növ hökumət rejimləri və müxtəlif problemlərlə üzləşdiyi üçün Ağıllı Şəhər tətbiqi modeli də fərqli olmalıdır (Bressers, 2019). Ağıllı şəhər konsepsiyasının həyata keçirilməsində müvəffəqiyyətli olmaq üçün ölkə şəhərlərə məlumat toplamaq və onlardan sürətli qərarlar qəbul etmək üçün istifadə etmək imkanı verən müəyyən infrastrukturaya malik olmalıdır. Bu baxımdan Azərbaycanda vəziyyət problemlidir. Bəzi rayonlar artıq yüksək sürətli internetdən, ən son yeniliklərdən və texnologiyalardan istifadə edir, ölkənin bütün regionları isə Avropada ən aşağı internet sürətindən əziyyət çəkir. Azərbaycanda kənd yerləri mobil rabitə ilə nisbətən yaxşı əhatə olunub – əhalinin 95 faizindən çoxu 3G və ya 4G mobil xidmətləri ilə əhatə olunub. Bir çox Orta Gəlirli Ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da mobil rabitə telekommunikasiyanın əsas dayacağına çevrilib və bütün ölkə əhalisi bu texnologiya ilə tanışdır. 2017-ci ilin ev təsərrüfatlarının büdcəsi sorğusuna əsasən, ev təsərrüfatlarının 99,1 faizinin mobil telefonu var (Dünya Bankı, 2021). Bu, ağıllı texnologiyaların kənd yerlərində tətbiqi üçün yaxşı zəmindir. Azərbaycanda da şəhər və kənd yerləri arasında xüsusilə yüksək rəqəmsal uçurum var. Sabit internetə girişdə kənd və şəhər ev təsərrüfatları arasında 20 faizlik fərq var. Bu rəqəmsal uçurum əsasən qeyri-kafi sabit infrastruktur və kənd yerlərində rəqəmsal savadlılığın aşağı səviyyədə olması səbəbindən mövcuddur (AİB, 2018). Ölkə həmçinin genişzolaqlı interneti daha sürətli, daha ucuz və əlçatan etməlidir. Böyük Britaniyanın “Cable” internet şirkətinin məlumatlarına əsasən, Azərbaycan saniyədə 4,89 bit yükləmə sürəti ilə genişzolaqlı internet sürətinə görə dünya miqyasında 155-ci yerdədir, qonşu Ermənistan və Gürcüstan isə sürətdən üç-dörd dəfə yüksəkdir. Bu acınacaqlı vəziyyətin səbəbi Azərbaycanın internet bazarının ölkədə yeganə internet provayderi olan Delta Telecom-un inhisarında olmasıdır. Hökumət bazarı düzgün tənzimləmir, “Delta Telecom” inhisarçı olan daimi gəlir axını və rəqabətin olmaması səbəbindən əlavə investisiyalarda maraqlı deyil. Bundan əlavə, hökumətin 2000-ci illərdə regional inkişaf proqramlarına investisiya qoymasına baxmayaraq, əsas xidmətlərə çıxışda kənd-şəhər fərqləri əhəmiyyətli olaraq qalır. Bakıda və digər şəhərlərdə içməli su və istilik təchizatı demək olar ki, universaldır, kənd yerlərində isə ev təsərrüfatlarının yalnız 76 faizinin su, 82 faizinin isə qaz təminatı var. Abşeron və Bakıda daha yüksək, Aran, Dağlıq-Şirvan, Gəncə və Qubada isə yoxsul əhali arasında aşağıdır (Dünya Bankı, 2021). Neftçala, Salyan və digər ərazilərdə son dövrlərdə müşahidə olunan quraqlıq sudan qeyri-rasional istifadənin bir çox rayonlarda suyun verilməsində problemlərə səbəb olduğunu göstərdi. Bu, təkcə kənd təsərrüfatına deyil, insanların həyat səviyyəsinə də təsir edir.

Başqa bir nöqtəyi-nəzərdən Azərbaycanda çoxlu sayda mənzil var potensial “ağıllı” proqramlar baxımından müvafiq olaraq müxtəlif uyğunlaşma səviyyələri. Onların bəziləri smart sayğaqlardan (elektrik, qaz və su üçün), digərlərində isə ənənəvi mexaniki sayğaqlardan istifadə edirlər ki, bu da ağıllı şəhər konsepsiyalarının həyata keçirilməsini çətinləşdirir. Eyni vəziyyət tullantıların idarə edilməsində də müşahidə olunur, o, indiyədək zibilin yığılması və təkrar emalı proqramlarına heç bir müasir yenilik tətbiq etməyib. Bundan əlavə, Azərbaycanın şəhərləri yeni svetoforlar (ağıllılar), müxtəlif detektorlar, smart sayğaqlar və s. daxil olmaqla məlumat sayğaqlarına böyük məbləğdə investisiya qoymalıdırlar. Mərkəzi hökumət çətin ki, bu sayğaqların quraşdırılması üçün milyardlarla dollar xərcləsin. faydalar dərhal görünməyəcək, vətəndaşlar isə daha yüksək ev təsərrüfatları və/və ya vergilərə maraqlı göstərməyəcəklər. Həmçinin adları çəkilən tələblər arasında əhalinin artırılması məsələsini də dərhal gündəmə gətirəcək mənzil. Əlverişli, təhlükəsiz və ağıllı evlər həm provayder - əksər hallarda hökumət, həm də istehlakçılar üçün xidmətlərin dəyərini azaldacaq, əlavə olaraq sakinlərin məmnuniyyət səviyyəsini və ictimai xidmətlərin səmərəliliyini artıracaqdır. Hər il yeni tikilmiş ailələr və ya köçən ailələr ilk növbədə yaşayış problemi ilə qarşılaşırlar. Hətta artan boşanmalar mənzilə tələbatı da artırır. Dünya Bankının Azərbaycanda su təchizatı ilə

bağlı digər hesabatında isə son iki onillikdə mənzil fondunun 30% artdığı halda əhalinin sayının 23% artması ilə bağlı məlumatlar açıq şəkildə əksini tapıb. Mənzil təminatı da 81,71%-ə çatıb.

Paytaxtın hazırkı modelini nəzərə alsaq, sıfırdan şəhər modelini hazırlamaqdansa, Bakı üçün smart modelin hazırlanması kifayət qədər məqsədəuyğundur. Ona görə də Qarabağ bölgəsinə diqqət yetirsək, daha çox tövsiyə olunur, çünki hazırda əsas infrastruktur və xidmətlər yoxdur. Ərazini yaşayışlı etmək, kənd yerlərini və kənd təsərrüfatını yaxşılaşdırmaq üçün ağıllı kənd konsepsiyasının tətbiqi kimi davamlı model hazırlamalıyıq. "Ağıllı kəndlər" termini adətən inkişafı təşviq etmək üçün innovasiya, bilik və texnologiyadan istifadə edən kiçik şəhər və kəndlərin şəbəkələrinə istinad etmək üçün istifadə olunur. Avropa İttifaqı (Aİ, 2018) ağıllı kəndləri "mövcud güclü tərəfləri və aktivləri üzərində qurulan, eləcə də yeni imkanlar üzərində qurulan, ənənəvi və yeni şəbəkə və xidmətlərin rəqəmsal, telekommunikasiya texnologiyaları, innovasiyalar vasitəsilə təkmilləşdirildiyi kənd əraziləri və icmaları" kimi müəyyən edir. və biliyin daha yaxşı istifadəsi" (Dünya Bankı, 2021). Texnologiya və innovasiya kənd ərazilərinə üç əsas yolla bunun öhdəsindən gəlməyə kömək edə bilər. Birincisi, onlar kənd əhalisinə rəqəmsal xidmətlərə (teletibb, virtual məktəblər, fermerlər üçün virtual logistika platformaları, mobillik proqramları və e-idarəetmə platformaları kimi) çıxış əldə etməyə imkan verə və xidmət göstərilməsinin adambaşına düşən qiymətini aşağı sala bilər. İkincisi, onlar iş yerləri və dolanışiq imkanları yarada, yerli müəssisələrin əmək məhsuldarlığını və əməliyyat səmərəliliyini artırabilir. Çinin Kənd Taobao kəndləri tərəfindən istifadə edilənlər kimi elektron ticarət platformaları və kənd istehsalçılarına birbaşa şəhər istehlakçılara satış imkanını verən Alibaba təşəbbüsü kənd treyderlərini başqa cür çıxış edə bilməyəcəkləri şəhər və global bazarlara bağlaya bilər. Nəhayət, onlar informasiya asimetriyalarını azaltmaqla və məsələn, rəqəmsal ödəniş sistemləri, musiqi və xəbərlər kimi sifira yaxın əməliyyat xərcləri ilə məlumat təmin edən informasiya malları və xidmətləri yaratmaqla innovasiyaya təkan verə bilər (Dünya Bankı, 2021). Ağıllı kəndlərin effektiv və davamlı olması üçün xüsusi şərtlər tətbiq edilməlidir. Birincisi, yanaşmalar "birgə yaradılmış" həlləri vurğulayaraq "istifadəçi mərkəzli" olmalıdır: başqa sözlə, vətəndaşlar ehtiyacların müəyyən edilməsində və həllərin layihələndirilməsində, sınaqdan keçirilməsində və çatdırılmasında iştirak etməlidirlər. Bundan əlavə, həm sosial, həm də rəqəmsal yeniliklər vacibdir. Rəqəmsal innovasiyalar xidmətlərə daha çox çıxış əldə etməyə və onların xərclərini azaltmağa imkan versə də, sosial innovasiya bu xidmətlərin necə çatdırılması üçün çox vacibdir. Nəhayət, effektiv ağıllı kənd yanaşmaları çox vaxt dövlət və özəl sektor müəssisələri, yerli təşkilatlar, hökumət qurumları və əsas təsir göstərənlərlə tərəfdaşlığa əsaslanır (Dünya Bankı, 2021). Müdaxilə üçün düzgün idarəetmə strukturunun müəyyən edilməsi və onun yerli ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması çox vacibdir. İcmalar və yerli hökumətlər səlahiyyətli texniki ekspertlərlə məsləhətləşərək müdaxilələri konseptuallaşdırmalı və planlaşdırmalı və müvafiq mülkiyyət modellərini və idarəetmə strukturlarını müəyyən etməlidirlər. Ağıllı şəhər/kənd konsepsiyası davamlılıq üçün planlar baxımından əsas gündəm maddəsidir Qarabağ bölgəsində inkişaf. Azərbaycan prosesin başlanğıcıdadır; Prezident İlham Əliyev 2021-ci ilin aprel ayında "Şəhər və kənd yerlərində göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini, təhlükəsizliyini və səmərəliliyini artırmaq, informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə, mövcud resurslardan səmərəli istifadəni və idarə olunmasını təmin etmək məqsədilə" "ağıllı şəhər/ağıllı kənd" layihələrinin hazırlanması haqqında sərəncam imzalayıb. Bundan əlavə, hökumət Texnologiya Nazirliyinə ağıllı şəhərin tətbiqi üçün konsepsiya sənədi (yəni tövsiyə olunan siyasət tədbirləri) hazırlamağı tapşırıb. Bununla belə, hökumət üçün ən böyük problem ağıllı şəhər yanaşmasının düzgün konseptuallaşdırılması və fəaliyyət göstərməsi olacaqdır. Əgər hökumət ağıllı şəhər yanaşmasını yalnız xərcləri optimallaşdıran texnoloji nailiyyətlər qrupu kimi düşünsəydi, o zaman Azərbaycanda, xüsusən də Qarabağ bölgəsində ağıllı şəhərlər layihəsi iflasa uğrayacaqdı. Beləliklə, Qarabağda ağıllı şəhər konsepsiyası Bakıdakına fərqli yanaşmalıdır. Əgər Bakıda bu konsepsiya tranzaksiyaların, nəqliyyatın, kommunal xidmətlərin idarə edilməsinin və digər xidmətlərin asanlaşdırılması və asanlaşdırılması üçün optimallaşdırma aləti kimi fəaliyyət göstərməli idisə, Qarabağda konsepsiya əhalinin regiona (proses kimi) geri cəlb edilməsi və onların fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədlərinə xidmət etməlidir.

rahat yaşa. Eyni zamanda, Azərbaycanın digər şəhərlərində ağıllı şəhər konsepsiyaları fərqli məqsədlərə xidmət edərdi. Konsepsiya sənədi həmçinin bu qeyri-salis termini bütün inzibati səviyyələrdə və bütün maraqlı tərəflər qrupları üçün daha tətbiq oluna bilən və başa düşülən hala gətirməlidir. Üstəlik, konsepsiya Azərbaycan reallıqlarına və onun mövcud idarəetmə sistemində və yerli şəraitə uyğun olmalıdır. Hindistanda və ya Çində bu cür layihələrin uğursuzluğu ağıllı şəhər konsepsiyasına “kopyala-yapışdır” yanaşmasından istifadənin nəticəsi idi.

Əsas milli prioritet bu məcburi köçkünlərin ehtiyaclarını qarşılamaq və onlara davamlı dolanışıq vasitələri və özünə inam yaratmaq üçün seçimlər təklif etməkdir. Azərbaycan hökuməti əvvəllər məcburi köçkünlər üçün hərtərəfli və yaxşı resurslarla təmin olunmuş yardım proqramları həyata keçirmişdir. Qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi ilə bağlı 34 qanunvericilik aktı, 118 prezidentin sərəncamı, 416 qərar bunlardandır. Bundan əlavə, hökumət bu qrupların yaşayış şəraitini və müdafiəsini yaxşılaşdırmaq üçün müxtəlif investisiyaları həvəsləndirmiş, eyni zamanda 315,000 məcburi köçkünün 110 yeni icmada yerli integrasiyasını dəstəkləmişdir.

Münaqişədən sonrakı dövrdə Azərbaycanın əsas diqqəti işğaldan azad edilmiş torpaqların yenidən qurulmasına yönəldilib, Qarabağa qayıdış prioritet kimi müəyyən edilib. Hökumət məcburi köçkünlərin azad edilmiş torpaqlarda öz doğma yurdlarına qayıtması üçün sistemli tədbirləri nəzərdə tutan “Böyük Qayıdış” proqramının təşəbbüskarı olub. 2022-ci ilin yayında ilk ailələr Zəngilan rayonunun Ağalı kəndinə qayıtdılar. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təsdiq etdiyi “Böyük Qayıdış” üzrə Birinci Dövlət Proqramında 2025-ci ilə qədər 10270, 2026-cı ilə qədər isə 34500 ailənin vətənə qaytarılması nəzərdə tutulur.

Məcburi köçkün qrupları öz doğma yurdlarını görmək və son dəyişikliklərin şahidi olmaq üçün tez-tez işğaldan azad edilmiş rayonlara aparılır. Həmçinin görünür ki, dövlət qurumları daha geniş mülki qrupları yenidənqurma prosesinə cəlb etmək üçün ilkin addımları atır. Məsələn, 2021-ci il iyulun 1-də Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi (və ya Arxkom) müstəqil peşəkarlara və memarlıq firmalarına davam edən inkişafa öz təsirini göstərmək imkanı vermək məqsədi daşıyan “Qədim Qarabağın yenilənmiş siması” adlı müsabiqə elan edib. beş kəndin və Xudafərin şəhərinin inkişafı üçün konseptual baxışların layihələndirilməsi prosesi. Mənbənin məlumatına görə, müsabiqədə 21 layihə iştirak edib, hər qəsəbə üzrə ilk üç layihə pul mükafatı alıb. Komitənin mətbuat xidmətindən verilən məlumata görə, müsabiqə iştirakçıları planlaşdırma və inkişaf proseslərində ağıllı həllərdən istifadə yollarını nümayiş etdiriblər və ən yaxşı təkliflərin yekun qərar qəbulu prosesində nəzərə alınacağı vəd edilir. Təəssüf ki, inkişaf prosesində məcburi köçkünlərin öz baxışlarını ifadə etmək imkanının olub-olmayacağı hələ də məlum deyil.

Dağlıq Qarabağ müharibəsindən sonra region iqtisadi, sosial və ekoloji inkişafı baxımından konsentrasiya tələb edir. Bütün ərazi dağıdılıb, hazırda heç bir infrastruktur yoxdur, ona görə də sıfırdan tikilməli, müəyyən növ yeniliklər həyata keçirilməlidir. Bunu edərkən əhəlinin ehtiyac və tələbləri nəzərə alınmalı əsas məqam olmalıdır. Bu mənada Ağıllı regionun inkişafı bir ağıllı kəndə diqqət yetirməkdənsə, ağıllı konsepsiyayı həyata keçirməklə bütün Qarabağ bölgəsi üçün daha uyğun və daha ucuz ola bilər. Mümkün şəhərsalma strategiyaları müxtəlif şəhər ərazilərindən alınan səmərəli təcrübələr və onun Qarabağ bölgəsində tətbiqi imkanları əsasında müzakirə olunacaq.

İndi hökumətin qarşılaşdığı və həll etdiyi ən mühüm məsələlər bunlardır: ərazilərin minalardan təmizlənməsi, nəqliyyat və kommunikasiya xətlərinin, yolların, xəstəxanaların tikintisi və infrastrukturun yaradılması mərhələlərlə həyata keçirilir. Prosesin bu texniki və maddi-texniki hissələri başa çatdıqdan və məcburi köçkünlər geri qaytarıldıqdan sonra Hökumət həmçinin sosial və iqtisadi imkanların genişləndirilməsini təmin etmək, sosial və iqtisadi imkanların genişləndirilməsini təmin etmək məqsədi ilə həmin rayonlara qayıtmış məcburi köçkünlərin davamlı və davamlı icmalarının yaradılmasına səy göstərməlidir. həyat keyfiyyətini, habelə məcburi köçkünlərin mümkün problemlərini müəyyən etmək və həll etmək. Bu, hökumətə qayıdış proqramını rahat və uğurlu şəkildə həyata keçirməyə kömək edəcək. Bu baxımdan, tədqiqat Azərbaycanın

yerli kontekstini nəzərə almaqla Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə davamlı icmaların yaradılması üçün müvafiq təkliflərin formalaşdırılması məqsədi daşıyır.

Qeyd edək ki, Qarabağ və ətraf ərazilər işğaldan azad edildikdən sonra Azərbaycan indi böyük repopulyar problemlə üz-üzədir. Azərbaycanın başqa bölgəsində 30 ilə yaxın yaşadıqdan sonra məcburi köçkünlərin əksəriyyətini Qarabağa qayıtmağa inandırmaq çətin olardı. Üstəlik, Qarabağdan kənarında doğulmuş və bu ərazilərə bağlılığı olmayan bütöv bir nəsil var. Belə ki, Azərbaycan Prezidenti 2021-ci ilin aprelində “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” konsepsiyalarının hazırlanması prosesinə start verib, əhaliyə onların yeni ərazilərdə həyatlarının tamamilə fərqli, texnoloji əsaslı və həyatdan daha asan olacağı barədə signal göndərib. sovet dövründə və ya ondan sonrakı dövrdə.

Qeyd edək ki, Qarabağ və ətraf ərazilər işğaldan azad edildikdən sonra Azərbaycan indi böyük repopulyar problemlə üz-üzədir. Azərbaycanın başqa bölgəsində 30 ilə yaxın yaşadıqdan sonra məcburi köçkünlərin əksəriyyətini Qarabağa qayıtmağa inandırmaq çətin olardı. Üstəlik, Qarabağdan kənarında doğulmuş və bu ərazilərə bağlılığı olmayan bütöv bir nəsil var. Belə ki, Azərbaycan Prezidenti 2021-ci ilin aprelində “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” konsepsiyalarının hazırlanması prosesinə start verib, əhaliyə onların yeni ərazilərdə həyatlarının tamamilə fərqli, texnoloji əsaslı və həyatdan daha asan olacağı barədə signal göndərib. sovet dövründə və ya ondan sonrakı dövrdə. Gənc və təzə zehinlərin əhəmiyyəti böyükdür; beləliklə, texnoloji yeniliklər və ağıllı siyasət tətbiqləri vasitəsilə əhali, xüsusən də azərbaycanlı gənclər geri qayıtmağa həvəsləndirilə bilər.

“Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində Azərbaycan hökuməti bütün imkanları təmin edəcək məcburi köçkünlərin Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına qayıtması üçün zəruri şərait. Bununla belə, hökumətin belə böyük bir bölgəyə daimi dəstəyini davam etdirməsi böyük problem ola bilər. Beləliklə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində davamlı və dayanıqlı icmaların inkişafı və həm bölgənin (yerli qurumlar vasitəsilə), həm də əhalisinin (icmaların vasitəsilə) özlərinin sosial-iqtisadi tərəqqiyə nail ola bilməsinin və qorunub saxlanmasının təmin edilməsi hökumətin səmərəli və təsirli qərarı ola bilər. hökumət. Davamlı icmaların qurulması davamlı inkişafa səbəb olur (Bridger & Luloff, 1999), bu da qərar qəbul etmə səlahiyyətlərinin yerli səviyyəyə ötürülməsi ilə əldə edilir (Gibbs, 1994, s. 106-107). İcma, özlüyündə, cəmiyyətin bütün üzvlərinin yüksək sağlamlıq və rifah, iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsinə nail ola bilməsinin təmin etmək üçün təbii, insan və texnoloji kimi bütün resurslardan istifadə etməyi bacarmalıdır. gələcəklərinin formalaşmasında öz səsi. Qarabağı və Şərqi Zəngəzuru Azərbaycanın inkişaf etmiş və firavan regionuna çevirmək üçün, burada geri qayıdan məcburi köçkünlərin sabit və adekvat həyat keyfiyyətinə malik olacaqlar, hökumət həm dayanıqlı, həm də davamlı icmaların qurulmasına dəstək verməlidir. Üstəlik, bu dəstəyin regionun azərbaycanlı və erməni icmaları arasında barışq prosesinə müsbət təsir göstərməsi ehtimalı daha yüksəkdir.

Bir sıra ekspertlərin fikrincə, Azərbaycanda həmişə icma mədəniyyəti olub.

Beləliklə, Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə davamlı icma qurmaq çətin olmayacaq, çünki:

“Azərbaycan xalqının doğma şəhərlərinə, qohumluq bağlarına, eləcə də yerli dəyərlərə güclü bağlılığı var ki, bu da onları harada yaşamasından asılı olmayaraq müəyyən mənada icmalar qurmağa meyilləndirir. Qərbdə icma mədəniyyəti kimi başa düşülməsə də, Azərbaycanda xanlıqlar dövründə belə insanlar daha çox yerli xanlara və onların ətrafındakı xalqlara, tayfalara bağlı idilər” (Bir üzvü ilə şəxsi ünsiyyətdən). Azərbaycan Respublikasının Parlamenti, 24 oktyabr 2022-ci il).

Müstəqilliyinin ilk illərində Azərbaycan çətin sosial-iqtisadi vəziyyətlə üzləşdi.

bütövlükdə ölkənin davamlı inkişafını təmin etmək çətin olan iqtisadi və siyasi vəziyyət, bu, özlüyündə bütün Azərbaycan xalqına, lakin əsasən Dağlıq Qarabağdan və yeddi ətraf rayondan qaçan məcburi köçkünlərə təsir etdi.

Baxmayaraq ki, Azərbaycanda həmişə icma mədəniyyəti mövcud olsa da, ən mühüm problem hələ də həmin

icmada davamlılığı və dayanıqlığı təmin etmək olub. Azərbaycanın regionlarında müəyyən texniki və maliyyə vəsaitləri almış güclü icmaların inkişafı məqsədilə yerli qurumlar (QHT-lər) və beynəlxalq təşkilatlar (Dünya Bankı, BVF, GİZ, Qızıl Aypara, BMT proqramları və s.) tərəfindən bir sıra layihələr həyata keçirilmişdir. həmin qurumların dəstəyi, lakin onların mövcudluğunu davam etdirə bilmədi ("Azərbaycanda İcma İnkişafı üzrə Tədqiqat, Təlim və Resurs Mərkəzinin eksperti ilə şəxsi ünsiyyətdən, 20 oktyabr 2022-ci il).

Son araşdırmalar dayanıqlı və davamlı olmamasının arxasındakı səbəbləri ortaya qoydu
Azərbaycanda icmalar hüquqi bazadakı boşluqlar, məcburi köçkün icmaları, yerli hakimiyyət orqanları və dövlət qurumları arasında birbaşa əlaqənin olmamasıdır; icma səviyyəsində aşağı iqtisadi imkanlar; və nəhayət, davamlı icma qurmaq üçün məlumatlılığın və potensialın olmaması.

İcmanın inkişafı üçün qanunvericilik bazasında boşluqlar və zəif yerli özünüidara

təsisatlar: İcmalar müvafiq qanunvericilik çərçivələrində fəal iştirakçılar kimi tanınmalı və yerli səviyyədə iştirak etmək səlahiyyəti verilməlidir (IFRC, 2016). Müsahibə aparılmış ekspertlərin əksəriyyəti qeyd edir ki, Azərbaycanada davamlı və davamlı icmaların olmaması yerli səviyyədə icmalara verilən hüquqi statusun olmaması, buna görə də tənzimləyici bazadakı boşluqlarla bağlıdır. Beynəlxalq təcrübədə icma əsaslı təşkilatlar öz fəaliyyətləri üçün hüquqi bazaya malik olurlar. Nəticə etibarilə, həmin təşkilatlar işçiləri işə götürə, maliyyə resurslarına sahib ola və nəzarət edə bilər. Ən vacib cəhətlərdən biri həmin icmalarla dövlət arasında əlaqələrin qurulmasıdır (Azərbaycanda icma inkişafı üzrə ekspertlə şəxsi ünsiyyətdən, 28 oktyabr 2022-ci il). Yerli və/və ya beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə icmalar səfərbər edildikdən sonra həmin icmalar birləşir və öz kənd və qəsəbələrində bir neçə layihəni uğurla həyata keçirə bilirlər. Lakin maliyyə və texniki dəstək kəsildikdən sonra həmin icmaların mövcudluğu dayanır. Deməli, hər hansı fəaliyyətin davam etdirilməsi üçün həvəsin olmaması həmin icmada büdcənin olmaması ilə birbaşa bağlıdır. Bu arada, hökumətin həmin icmalara hüquqi statusu verməsi şərti ilə mümkün olan həmin icmanın hesabatlılığının olmaması problemin başqa bir səbəbidir ("İcma üzrə Araşdırma, Təlim və Resurs Mərkəzi"nin nümayəndəsi ilə şəxsi ünsiyyətdən Azərbaycanada inkişaf, 1 oktyabr 2022-ci il). Respondentlərin əksəriyyəti Azərbaycanada yerli icmaların statusunun Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının (QHT) statusuna bərabər tutula biləcəyini təklif edib. Nəticə etibarilə, həmin icmalar status almaq hüququ əldə etmək üçün Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçməlidirlər. Bir icmanın hüquqi statusunu almaq üçün bir sıra ilkin şərtlər təqdim edilə bilər. İcmalara status verildikdən sonra onlar büdcə formalaşdırma, vəsait toplama, layihələr həyata keçirə, fəaliyyətləri haqqında hesabat verə və beləliklə, öz şəhərinin və ya kəndinin davamlı inkişafına töhfə verə biləcəklər

2 Layihənin həyata keçirilməsi üzrə planda nəzərdə tutulmuş işlərin yerinə yetirilmə dərəcəsi (cari rüb üçün, faizlə qiymətləndirməli)

(burada doldurmalı)

'Fərqli ağıllı şəhər modellərinin təhlili bölgənin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq Qarabağ bölgəsinə tətbiq edilməsi' mövzusunda hesabatın yazılması

Bu mərhələdə uğurlu ağıllı şəhər modelləri tədqiq edilmişdir.

Bu mərhələdə Baku Dialogues jurnalında çap ediləcək məqalələrin mövzuları müəyyənləşdirilmişdir. 100% həyata keçirilmişdir.

3 Hesabat dövründə alınmış **elmi nəticələr**, onların yenilik dərəcəsi

(burada doldurmalı)

Azərbaycanda icmalar üçün tənzimləyici çərçivənin olmaması onları xəyal qurumlara çevirir, çünki yerli səviyyədə, güclü bələdiyyə sisteminin olmadığı yerlərdə icmaların hər hansı bir söz sahibi olması mümkün deyil.

Azərbaycanda yerli səviyyədə güclü özünüidarə sistemi çox güman ki, davamlı icma quruculuğu prosesinin inkişafına töhfə verəcək. Yerli özünüidarə, sakinlərin özlərini səfərbər edə biləcəyi unikal ictimai hakimiyyət növüdür. Buna görə də yerli icma ümumi məqsədləri, dəyərləri və maraqları bölüşən və müəyyən bir coğrafi ərazidə (bələdiyyə ərazisi) yaşayan şəxslər qrupu kimi görünür.

Azərbaycanda dayanıqlı icmanın nisbətən zəif inkişafının səbəblərindən biri icmanın institusional quruma çevrilə bilməməsi olmuşdur. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə institutlarının formalaşmasına cəhd edilib və 1999-cu ildə ilk bələdiyyə seçkiləri keçirilib, yerli özünüidarə sistemi formalaşmış. Ancaq bu təcrübə uğursuz oldu; nəticədə icmaların qeyri-rəsmi institutlar kimi təsiri məhdud idi. Bununla da yerli özünüidarəetmə orqanı sayılan bələdiyyələrin təsiri zəifləyib. Azərbaycanda bələdiyyə ilk növbədə icmalarla işləyir. Bu icmaların institusionallaşma bilməməsinin və yerli səviyyədə qərar qəbulətmə mexanizminə çevrilə bilməməsinin ikinci səbəbi Azərbaycanda lazım olan, lakin mümkün olmayan mərkəzsizləşdirmənin zəif inkişafı idi. Beləliklə, mərkəzdən qərarların qəbulu prosesi davam etdi; nəticədə bələdiyyələrin təsiri zəiflədi, mövcud icmalar dayanıqsız hala düşdü (İqtisadçı ekspert, millət vəkili ilə şəxsi ünsiyyətdən, 2 noyabr 2022-ci il).

Avropa Şurasının son hesabatına görə, Azərbaycanda bələdiyyələr daha geniş dövlət idarəçiliyinin bir hissəsi kimi dövlət xidmətləri göstərən dövlət qurumları kimi deyil, daha çox vətəndaş cəmiyyətinin ifadəsi kimi qəbul edildiyi üçün real gücə malik deyillər. Bələdiyyələrin öz maliyyə resursları yoxdur; üstəlik, bələdiyyələrlə yerli icra hakimiyyəti orqanları arasında səlahiyyət və vəzifə bölgüsü, habelə onların faktiki əlaqələri hələ də müəyyən edilməlidir.

İcmalar üçün hüquqi institut kimi tanınmaq zərurəti bilavasitə yerli özünüidarəetmə institutlarının mövcud zəif statusu ilə bağlıdır ki, bu da özlüyündə yerli icmalarla dövlət qurumları/məmuruları arasında birbaşa əlaqənin olmamasına səbəb olur. aşağıda daha ətraflı araşdırılmalıdır.

İcmalar, yerli hakimiyyət orqanları və dövlət arasında birbaşa əlaqənin olmaması

təsisatlar: İcmalar, yerli hakimiyyət orqanları və dövlət qurumları arasında birbaşa əlaqənin olmaması Azərbaycanda davamlı və davamlı icmanın olmamasının başqa səbəbidir. Yerli idarəetmədə iştirak çox məhduddur; mer və ya şəhərlərin və yerli icmaların başçıları seçilmir, əksinə təyin edilir. Bundan əlavə, bələdiyyə seçkilərində fəallıq aşağıdır (20%-dən az). Seçkilərə və iştiraka inamın aşağı olması səbəbindən iştirak aşağıdır. Daha yüksək iştirak üçün ən böyük problem və maneə seçkilərin hər şeyi dəyişə biləcəyinə inamın olmamasıdır. Bu arada bələdiyyələrin real inzibati, siyasi, maliyyə gücü yoxdur. Hakimiyyətin böyük hissəsi təyin edilmiş Yerli İcra Hakimiyyətlərindədir. Vətəndaşlar iştiraklı strateji planlaşdırma və büdcələşdirmə prosesinə qatılmır, sonuncusu isə İqtisadiyyat Nazirliyi və əlaqədar dövlət qurumlarının əhatəsindədir.

Bundan əlavə, bələdiyyələrin fiskal səlahiyyətləri məhdud və imkanları aşağıdır. Maliyyə, eləcə də siyasi və inzibati səlahiyyətlərin olmaması səbəbindən bələdiyyələrin məsələlərlə bağlı qərar vermək səlahiyyətləri yoxdur. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə və "Bələdiyyələr haqqında" Qanuna əsasən bələdiyyələr aşağıdakı vergiləri tutmalı və almalıdırlar: fiziki şəxsdən tutulan torpaq vergisi; fiziki şəxsdən tutulan əmlak vergisi; yerli əhəmiyyətli tikinti materiallarından alınan faydalı qazıntıların royalti vergisi; yerli bələdiyyənin mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi. Lakin bu qədər geniş vergi bazasına malik olmasına baxmayaraq, bələdiyyələrin maliyyə resurslarına çıxışı çox məhduddur.

Yerli vergilərin toplanması dərəcəsi vergi yığımının mərkəzləşdirilmiş xarakteri, qanunvericilik boşluqları və bələdiyyə fəaliyyətinin zəif təşkili, xüsusilə fiziki şəxslərin əmlakının (binalarının) inventar dəyərinin olmaması ilə məhdudlaşır. Eyni zamanda, "Büdcə haqqında" Qanuna əsasən, dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə şərtsiz transfertlər – qrantlar, şərti transferlərlə yanaşı, subsidiyalar və subvensiyalar da ayrıla bilər. Bələdiyyələrin büdcələrinə onların xərcləri ilə gəlirləri arasındakı uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq üçün qeyd-şərtsiz dövlət büdcəsindən qrantlar ayrılır. Bələdiyyələrin əksəriyyəti dövlət büdcəsindən qrantlar alır ki, bu da bələdiyyələrin gəlirlərinə acınacaqlı təsir göstərir. Bu arada, bələdiyyələrin borclanması üçün heç bir hüquqi maneə yoxdur,

lakin kredit üçün müraciət və ya kredit almaq üçün rəsmi mexanizmlər hələ müəyyən edilməyib. Bundan əlavə, bələdiyyələrin hər hansı siyasi, inzibati və ya maliyyə müstəqilliyinin olmaması onların kredit əldə etməsinə, bələdiyyə istiqrazlarının buraxılmasına və bəzi kommertiya fəaliyyətlərində iştirakına mane olur. Eyni zamanda, bələdiyyələr qrantlar və transfertlər üzrə dövlətdən asılılıq səviyyəsinə malikdirlər ki, bu da onların qərar qəbul etməsində və yerli problemləri həll etməkdə icraedici qabiliyyətlərində əngəl törədir. Digər ölkələrlə müqayisədə Bakıda və Azərbaycanda bələdiyyələrin torpaq alqı-satqısından başqa (müəyyən həddə qədər) hər hansı hüquqi sənəd vermək bacarığı və səlahiyyəti yoxdur.

Deməli, əsasən yerli icra hakimiyyətlərindən asılı olan zəif bələdiyyələr vətəndaşların dövlət qurumları və vəzifəli şəxslərlə birbaşa ünsiyyətinə, çıxışına mane olur. Respondentlərin əksəriyyətinin fikrincə, Azərbaycanda əksər insanların, xüsusən də regionlarda yaşayanların və xüsusən də məcburi köçkünlərin dövlət qurumlarına çıxışı olmadığı üçün onların problemlərinin həlli üçün köməyə ehtiyacı var. Baxmayaraq ki, təcrübə göstərir ki, (ABŞ, Kanada, Avstraliya, İngiltərə, Fransa, Almaniya və s.) digər ölkələrdə yerli özünüidarəetmə institutları yerli problemləri həll etmək üçün kifayət qədər güclüdür və yerli icmalarla yerli icmalar arasında birbaşa körpü rolunu oynayır. dövlət qurumları/məmurları.

İcma səviyyəsində aşağı iqtisadi imkanlar: Yerli iqtisadiyyatın ciddi çatışmazlığı var

Azərbaycanda artım. Azərbaycanın iqtisadi inkişafı xeyli dərəcədə neftdən asılıdır və Azərbaycan ixracının 92%-ni neft-qaz sektorunun payına düşür, ölkə iqtisadiyyatının isə təxminən 75%-i neft sektoru və vergilər hesabına formalaşmışdır. Bundan əlavə, vergilərin, rüsumların və gəlirlərin əksəriyyəti Bakıda və Abşeron yarımadasında formalaşır ki, bu da Bakıdan kənardakı yaşayan yerli icmaları daha az üstünlük təşkil edir və buna görə də dayanıqlı deyil. İstər bələdiyyələr, istərsə də Yerli İcra Hakimiyyətləri (YİH) olsun, əksər yerli özünüidarəetmə orqanlarının müstəqil maliyyələşdirmə imkanları və hətta iş yerləri yaratmaq üçün mandatları yoxdur. Bütün bu yerli hökumətlər dotasiya və büdcə köçürmələri hesabına sağ qalırlar. Əgər mərkəzi hökumət iş yerləri yaratmaq qərarına gəlsə, o zaman yerli hökumətlər büdcədən ayrılan vəsaitdən istifadə edərək bu iş imkanlarını yaradacaqlar. Əksər hallarda iş yerləri dövlət sektorunda, əsasən təmir, tikinti, təmizlik və obyektlərin idarə edilməsində yaradılır. Dövlət maliyyəsi olmayandan sonra proqramlar kəsilir.

4 Layihənin yerinə yetirilməsi zamanı istifadə olunan üsul və yanaşmalar

(burada doldurmalı)

Bu fəsil Azərbaycanda ilkin və ikinci dərəcəli mənbələrin öyrənilməsi əsasında davamlı icma inkişafı prosesinin olmamasına səbəb olan səbəbləri təqdim etmək və təhlil etmək məqsədi daşıyırdı. Beləliklə, araşdırma göstərdi ki, Azərbaycanda davamlı və dayanıqlı icmaların olmamasının səbəbləri icmaların inkişafı üçün qanunvericilik bazasındakı boşluqlar və zəif yerli özünüidarəetmə institutları, məcburi köçkün icmaları, yerli hakimiyyət orqanları və dövlət arasında birbaşa əlaqənin olmamasıdır. institutlar, məcburi köçkünlər üçün aşağı iqtisadi imkanlar və davamlı icma qurmaq üçün məlumatlılıq və potensialın olmaması.

Bundan əlavə, ağıllı kənd və ağıllı şəhərə güvənməyin çox əhəmiyyətli səbəbi yanaşmalar açıqlanmasa da, Azərbaycanın kənd əhalisinin Bakıya kütləvi axınının qarşısını almaqdır. Bu gün Bakının və onun ətrafının qeyri-rəsmi əhalisi 4 milyona yaxındır və ölkə əhalisinin 40-50 faizini təşkil edir. Azərbaycanın ikinci ən böyük şəhərində təxminən 300.000 nəfər yaşayır ki, bu da Bakı ərazisindən təxminən on dəfə azdır. Beləliklə, şəhər üstünlüyü, yəni şəhər əhalisinin Bakıda cəmlənməsi ölkənin tarazlı inkişafına zərər vurur. Siyasi, inzibati, iqtisadi və sosial hakimiyyət Bakıda cəmləşib, digər yerlər isə kiçik və əhəmiyyətsiz olaraq qalır. Beləliklə, Qarabağda ağıllı kəndlər həm də şəhər yerlərindən Qarabağın kənd kəndlərinə miqrasiyanı stimullaşdırmağa, urbanizasiyanı ləngitməyə və Azərbaycanın digər bölgələrinin kənd əhalisinin iqtisadi cəhətdən faydalanmasına xidmət etmək məqsədi daşıyır.

5 Layihə üzrə elmi nəşrlər (məqalələr, monoqrafiyalar, icmalar, konfrans materialları, tezislər) (dərç olunmuş, çapa qəbul olunmuş və çapa göndərilmişləri ayrılıqda qeyd etməklə) (surətlərini əlavə etməli!)

	<i>(burada doldurulmalı)</i>
6	İxtira və patentlər, səmərələşdirici təkliflər <i>(burada doldurulmalı)</i>
7	Layihə üzrə ezamiyyətlər <i>(burada doldurulmalı)</i>
8	Layihə üzrə elmi ekspedisiyalarda iştirak <i>(burada doldurulmalı)</i>
9	Layihə üzrə digər tədbirlərdə iştirak <i>(burada doldurulmalı)</i>
10	Layihə mövzusu üzrə elmi məruzələr (seminarlar, konfranslar, dəyirmi masalar və s. çıxışlar) <i>(burada doldurulmalı)</i> <ol style="list-style-type: none"> Dr Anar Vəliyev Koimbra Universitetinin İqtisadiyyat fakültəsində layihə çərçivəsində Horizon Europe Çərçivə Proqramı (HORIZON) tərəfindən maliyyələşdirilən “Qafqaz və Mərkəzi Asiya Sosial İnnovasiyanın Tədqiqi: İnkişafa Yardım, İnnovasiya və Cəmiyyətin Transformasiyası” adlı layihə çərçivəsində mobillik proqramına iştirak etmişdir iki ay müddətinə, 10/05/2024 - 10/07/2024.
11	Layihə üzrə əldə olunmuş cihaz, avadanlıq və qurğular, mal və materiallar <i>(burada doldurulmalı)</i>
12	Yerli həmkarlarla əlaqələr <i>(burada doldurulmalı)</i>
13	Xarici həmkarlarla əlaqələr <i>(burada doldurulmalı)</i>
14	Layihə mövzusu üzrə kadr hazırlığı <i>(burada doldurulmalı)</i>
15	Sərgilərdə iştirak <i>(burada doldurulmalı)</i>
16	Təcrübəartırmada iştirak və təcrübə mübadiləsi <i>(burada doldurulmalı)</i>
17	Layihə mövzusu ilə bağlı elmi-kütləvi nəşrlər, kütləvi informasiya vasitələrində çıxışlar, yeni yaradılmış internet səhifələri və s. <i>(burada doldurulmalı)</i>

Layihə rəhbərinin imzası _____ Vəliyev Anar Məhəmməd oğlu

Tarix _____

QEYD: bütün hallarda uyğun olan bəndlər doldurulmalıdır.

